

חטא שאול ואגג - ועיון בדמותו של שאול המלך (שמואל א', ט"ו) יוני שרביט

ראשי פרקים :

1. בדמותו של שאול המלך.
2. חטא שאול והעמלקי - הצגת הדברים.
3. אפשרות א' - להבנת החטא.
4. אפשרות ב' - להבנת החטא.

1. בדמותו של שאול המלך

דמותו של שאול היא דמות מורכבת ורבת פנים - שאול המלך, המלך הראשון בעם ישראל שהומלך עפ"י דרישת העם "ויאמרו עתה שמה לנו מלך לשיפטנו ככל הגויים"¹, אותו המלך שהיה רם מעל כל העם, צנוע, עניו ונחבא אל הכלים ונראה שצפוי עתיד מבטיח לעמ"י תחת מלך כזה אשר "אין איש מבניי טוב ממנו משכמו ומעלה גבוה מכל העם"². אולם בסופו של דבר מלכותו של שאול לא נמשכה והמלכות הועברה משבט בנימין למלכות בית דוד, והשאלה היא מהן הטעויות ההנהגתיות שטעה שאול שגרמו לכך שהעבירה ממנו את המלוכה ואולי גם נלמד כך על המאפיינים שאפיינו את מלכותו.

אחת מהפרשיות המפורסמות בספר שמואל הוא חטא שאול ואגג בפרשיה זו ישנם כמה דברים תמוהים ומתעוררים כמה שאלות. ננסה לעמוד עליהם ולהכנס לעומק הסבר מהלך הארועים שם וכך לשפוך אור על דמותו של שאול ועל יכולתו לתפקד בשעת משבר.

המאמר יפתח בהצגת העובדות כפי שהן מסופרות בשמואל א' ט"ו ולאחר מכן ננסה לבחון שתי אפשרויות להבנת חטאו של שאול וכך לעמוד על דמותו.

2. חטא שאול והעמלקי - הצגת הדברים

"ויאמר שמואל אל שאול אתי שלח ה' למשחך למלך על עמו על ישראל ועתה שמע לקול דברי ה'"³ - בכותרת הזו בראש הפרק מזכיר שמואל לשאול מי בעצם מקור הסמכות לכל מעשיו - וכוחו וסמכותו כך אומר שמואל נובעים לא מכוחו עצמו, לא מכח העם ואפילו לא מכוחו שלו (של שמואל) שהמליך אותו למלך אלא הסמכות הבלעדית לכל מעשה ששאול עומד לעשות הוא מכח הציווי האלוקי שהוא הנביא מוסמך להעבירו. וזאת כנראה כיוון ששאול הוכיח כבר כמה פעמים שהקשר שלו לסמכות האלוקית לוקה מעט בחסר (מעשהו במלחמת פלישתים פרק י"ג, "ויאמר שאול אל הכהן אסוף ידך"⁴) ולכן נאלץ שמואל להזכיר לשאול שהוא בא מכח הציווי האלוקי והדבר מחייב אותו כסמכות שאין לה עוררין.

¹ שמואל א' ח, ה'

² שם ט, ב'

³ שם ט"ו, א'

⁴ שם כ'

לאחר מכן אומר שמואל : "עתה לך והכיתה את עמלק והחרמתם את כל אשר לו ולא תחמל עליו והמתה מאיש עד אשה מעלל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור"⁵ - כלומר שמואל לא מותיר כאן מקום לשיקול דעת אצל שאול, הציווי הוא ברור ולא ניתן לטעות בו, צריך להשמיד את עמלק לגמרי ולא להשאיר לו זכר. ולמרות שמהבחינה ההלכתית אין איסור להשתמש ברכוש עמלק ואין צורך להחרים בחר שמואל לצוות על החרמה מוחלטת של כל רכושו של עמלק, אולי שמואל חשב שבכך הוא יוכל לשמור את שאול מנפילה שתגרם ע"י בזיזת הרכוש, ואולי כדי להדגיש שהמלחמה נגד עמלק היא מלחמת ה' שתפקידה נקמה בלבד בלי שום אינטרסים אישיים. אך עכ"פ הציווי חד וברור ולא ניתן לטעות בפרושו.

בהמשך הפרקים שאול מתכוון למלחמה, פוקד את העם ומכין אותו להלחם. לאחר ששאול נוחל נצחון מתאר הכתוב "ויך שאול את עמלק מחוילה בואך שור אשר על פני מצרים. ויתפש את אגג מלך עמלק חי ואת כל העם החרים לפי חרב. ויחמל שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר והמשנים ועל הכרים ועל כל הטוב ולא אבו החריםם וכל המלאכה נמזבה ונמס אתה החריםו"⁶ - כלומר הכתוב מתאר בפרוש ששאול אינו מבצע את הציווי של שמואל וכמו שהציווי של שמואל היה ברור וחד משמעי כך גם ברור ששאול לא קיים אותו.

לאחר מכן מספר הקב"ה לשמואל את כל מעשיו של שאול ואומר "נחמתי כי המלכתי את שאול למלך כי שב מאחרי ואת דברי לא הקים"⁷ - כלומר יש כאן הכרעה אלוקית ברורה שהשינוי של שאול מהציווי האלוקי הוא חטא גמור שיעלה לו בהמשך כינון מלכותו. בתום המלחמה מגיע שאול לשמואל ואומר לו "...ויאמר לו שאול ברוך אתה לה' הקימתי את דבר ה'"⁸ ושואל אותו שמואל "...ומה קול הצאן הזה באזני וקול הבקר אשר אנכי שמע"⁹ ושואל מתחמק ועונה "ויאמר שאול מעמלקי הביאום אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר למען זבח לה' אלהיך ואת היותר החרמנו"¹⁰

כלומר יש כאן 3 טענות של שאול הסותרות לכאורה אחת את השניה :

1. התחייבות - "אשר חמל העם" ולא אני. (בניגוד מפורש למה שהכתוב מבאר בפרוט הדברים)
2. "למען זבוח לה' אלוקיך" - לכאורה טענה הפוכה. מקודם טען שיש כאן טעות אך הטעות היא של העם ועכשיו טען הפוך שלכתחילה טוב מה שעשינו כיוון שלא לקחנו את החרם לעצמנו אלא לזבוח אותו לה'.
3. "ואת היותר החרמנו" - לא ברור מה בדיוק הטענה הזו שהרי הצווי היה להחרים את כל הרכוש ואילו כאן מודה שאול במפורש שעבר על הצווי אך אפשר להניח שטענתו זו מצטרפת לטענה הקודמת ואומרת החרמנו כמעט את הכל ומה שלא החרמנו רצינו לזבוח לה'.

ואז שמואל מגלה לשאול שהקב"ה נגלה אליו וגלה לו את חטאו ומדבר אליו דברים קשים ביותר : "ויאמר שמואל הלוא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה וימשחך

⁵ שם ג'

⁶ שם ז'-ט'

⁷ שם י"א

⁸ שם י"ג

⁹ שם י"ד

¹⁰ שם ט"ו

שבע ידע עמו "והטאוי מו"י" למחזיק שחיו לו לא פוזות אפשרויות והתחמק וכתרץ תרוצים מאשר מה שהיה לשאול. מנהיג טוב הוא מנהיג ששולט על העם, מנהיג שיוזם ומוביל – לא נסחף ומובל עפ"י כל גחמה של כל אחד ואחד ובשעה שטעה מודה בטעותו ולא מתחמק. שאול הוא צנוע, עניו ונחבא אל כלים וזו תכונה מצוינת לאדם פרטי אך בתור מלך זו אחת מהתכונות הגרועות ביותר, מלך צריך להיות תקיף בדעתו ובעל עצמה ועפ"י האפשרות הזו שהצגנו, שאול לא עמד בקריטריונים האלה ולכן העובר מתפקידו. לאפשרות ישנם כמה קשיים בפשט, למשל לא מובן כיצד שאול אינו מבין את מה ששמואל מטיח כלפיו וחוזר כמה פעמים על כך שלפי דעתו הוא קיים את מצות ה', וכן לא מובן הדגש של הכתובים בטענת שאול "למען זבוח לה' אלוקיך"²⁰ (שזו טענה אידאולוגית מובהקת) ותוכחתו של שמואל "החפץ לה' בעולות וזבחים". וגם בהבנת אופיו של שאול שלמרות כל הביקורת כלפיו עדיין היה מלך והנהיג את ישראל, וקשה מעט לומר שזרק מעליו אחריות באופן מוחלט, ולכן ננסה להציג אפשרות שניה להבנת חטאו של שאול.

4. אפשרות ב' – חטא שאול – ניצוץ של ע"ז

מצד שני קשה להניח ששאול נכשל בצורה פשוטה כ"כ הרי בכל זאת מדובר במלך ישראל ויתכן ששאול לא נסחף ונגרר אחר העם. אלא שחטאו היה **שמבחינה אידאולוגית** חמל על אגג ועל מיטב הצאן והבקר. וחטאו היה בכך **ששינה** ממה שהנביא אמר לו והכניס שיקולים פרטיים לתוך הציווי האלוקי. ועפ"י זה מתברר שמה ששאול אומר "ברוך אתה לה' הקימותי דבר ה'"²¹ – הוא בעצם אמונה תמימה במעשהו, ושאול מאמין באמת ובתמים שהקים את דבר ה' ואין כאן כלל שוב נכון להתחמק ורק אחרי ששאול מוכיח אותו ומגלה נימת ביקורת בכך ששואל "ומה קול הצאן והבקר הזה באזני..."²² – מתחמק שאול ואומר "אשר חמל העם"²³ אך מיד מוסיף פן אידאולוגי "ולמען זבוח לה' אלוקיך ואת היותר החרמנו"²⁴. והדבר מסביר גם כיצד זה שגם אחרי ששמואל מוכיח אותו שוב פעם בצורה חריפה מאוד על חטאו ואומר לו שה' גילה את אוזנו שזה מה שקרע את המלוכה מבניו עדיין שאול לא מבין וטוען: "...אשר שמעתי בקול ה' ואלך בדרך אשר שלחני ה' ואביא את אגג מלך עמלק ואת עמלק החרמתי"²⁵ – שאול עדיין מאמין שמה שהוא עושה זה דבר נכון וטוב ולמרות ששינה הרי כוונתו הייתה רצויה. ורק בסופו של דבר אחרי התוכחה השניה מבין שאול שחטא ואומר "חטאתי לה'". סיוע לדבר ניתן להביא מאותה גמ' שצטטנו מקודם (יומא כב.): "ויירב בנחלי"²⁶ – אמר רבי מני: על עסקי נחל. בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא לשאול "לך והכית את עמלק"²⁷, אמר: ומה נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה, כל הנפשות הללו על אחת כמה וכמה! ואם אדם חטא – בהמה מה חטאה! ואם גדולים חטאו – קטנים מה חטאו!

¹⁹ שמואל ב' י"ב, י"ג

²⁰ שמואל א' ט"ו, ט"ו

²¹ שם י"ג

²² שם י"ד

²³ שם ט"ו

²⁴ שם

²⁵ שמואל א' ט"ו, כ'

²⁶ שם ה'

²⁷ שם ג'

יצאה בת קול ואמרה לו "אל תהי צדיק הרבה"²⁸ – כלומר שמעשהו של שאול היה מבוסס ובנוי היטב ולא מבחינה רעיונית ולא איזושהי התחמקות מקרית.

מה בדיוק עמד מאחורי "האידיאולוגיה" של שאול לא ברור, יתכן שרצה להקדיש את מיטב הצאן והבקר לקב"ה להראות "שמלחמה לה' בעמלק מזור דור", יתכן שרצה לערוך מסע נצחון לכבוד ה' ולהביא את אגג חי ע"מ לפרסם את גודל המלחמה, אך מה שכן ברור הוא שהדבר הזה נתפס בעיני הקב"ה כחטא ועל זה אומר לו שמואל "...החפץ לה' בעלות וזבחים ... כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר..."²⁹, הקב"ה לא מעוניין בזבחים ועולות שהוא לא ציווה על הקרבנות קידוש של כל דבר נעשה **אך ורק** ע"י הקב"ה ואין זכות לאדם לייחס קדושה לדבר אם הקב"ה לא ציווה עליו.

זהו ההבדל שבין עבודת הקרבנות לעבודה זרה, שלעבודת הקרבנות ישנה גושפנקא אלוקית ולכן זהו המעשה המקודש והנעלה ביותר, אך אותו מעשה נחשב לע"ז אם לא קיימת אותה קדושה שבאה מאת הקב"ה. וזהו גם היסוד לחטא העגל (ע"פ הכוזרי) שעמ"י רצה לדרוש את אלוקים ולהתקרב אליו אך עשה זאת באמצעים שהקב"ה לא ייחד שכן זה נחשב לע"ז.

ייתכן **שכוונתו** של שאול הייתה רצויה והוא רצה לייחד ולקדש את כל המלחמה והקרבנות לשמו של הקב"ה, אך זה לא מספיק, צריך שגם **מעכשיו** יהיו רצויים בפני ה', ושאול ברגע ששינה מהציווי האלוקי, גם אם כוונתו הייתה לש"ש בעצם הנחיל בעצמו איזשהו יסוד של ע"ז ודבר כזה הוא סיבה מספקת להעבירו ממלכותו.

לא חייבים לומר שאפשרות אחת פוסלת את השנייה וייתכן לומר ששתי הגישות הללו ביחד הן שגרמו לקב"ה להעביר את שאול ממלכותו.

כדאי לציין את העובדה ששאול בסופו של דבר נהרג ע"י גר עמלקי³⁰ ואולי הדבר בא לרמז שמי שחטא בעמלק (ולא משנה באיזה סוג חטא מדובר) – סופו שיענש ע"י עמלק.

²⁸ קהלת ז', ט"ז

²⁹ שמואל א ט"ו, ב"ב-כ"ג

³⁰ שמואל ב א', י"ג